

Dr Zbigniew Chodkowski

Uniwersytet Rzeszowski

Motywacja a proces uczenia się

Motivation and educational proces

Streszczenie

Motywacja jest siłą napędową dla człowieka w zakresie osiągnięcia jakichkolwiek sukcesów w edukacji, a to oznacza, że motywy towarzyszą uczeniu i wywierają wpływ na efekty kształcenia. Autor przybliży teoretyczne rozważania na temat motywacji i procesu uczenia się człowieka. Pierwsza część artykułu koncentruje się na charakterystyce i rodzajach uczenia się. Następnie przedstawione są najważniejsze teorie uczenia się, natomiast druga część artykułu skupia się na wyjaśnieniu motywacji, a w dalszej kolejności przedstawia różne teorie motywacji. Ostatnia część poświęcona jest tym czynnikom, które zakłócają, a nawet mogą zagrażać prawidłowej motywacji.

Słowa kluczowe: człowiek, motywacja, teorie uczenia się, edukacja.

Abstract

Motivation is a driving force for people in achieving any success in their education, and this means that the motives accompany learning and have an impact on learning results. The author introduces theoretical considerations on motivation and the human learning process. The first part of the article focuses on the characteristics and types of learning. Then the author presents the most important learning theories. But the second part of the article focuses on explaining motivation and then the author presents various theories of motivation. The last part is devoted to those factors that disturb and may even threaten the correct motivation.

Keywords: human, motivation, theories of learning, education.

Wprowadzenie

Edukacja stanowi jeden z najważniejszych zakresów codziennej aktywności człowieka i uwidacznia się ona niemalże w każdej jego czynności. W wielu przypadkach człowiek sięga po różnego rodzaju informacje. Jedne z nich mieszczą się w obszarze nowych zakresów wiedzy, natomiast inne służą utrwalaniu zasobów erudycji już zdobytych. Zatem proces uczenia to nic innego jak systematyczne przyswajanie nowych wiadomości lub utrwalanie tych wcześniej wyuczonych. Odpowiednie podejście do nauki w połączeniu z motywacją wpływa na jednostkę pozytywnie, a nadto zwiększa jej mobilność i efektywność w dążeniu do osiągnięcia zaplanowanych celów.

Współczesne czasy charakteryzują się częstymi zmianami w technologiach informacyjno-komunikacyjnych. Producenci ciągle udoskonalają maszyny i urządzenia, które zawierają coraz więcej różnego rodzaju układów scalonych współdziałających z odpowiednimi programami komputerowymi. Efektem tego są również częste aktualizacje programów. Unowocześnienia te dotyczą m.in. zwiększenia szybkości i niezawodności, a nadto wprowadzają one nowe opcje, komendy, kombinacje klawiszy, szatę graficzną itp. Dlatego też obowiązkowa kompensacja wiedzy w zakresie tych zmian staje się w wielu dziedzinach życia wręcz niezbędna i w wielu przypadkach wymagana przez pracodawców.

Celem artykułu jest próba teoretycznego przybliżenia i zarazem wyjaśnienia uczenia się w kontekście różnych motywów, którymi człowiek kieruje się, realizując poszczególne poziomy kształcenia w kontekście jego rozwoju i wzrastania.

Charakterystyka uczenia się

Możliwości uczenia się jednostki są bardzo zróżnicowane i wynikają z wielu czynników, które wpływają pozytywnie lub negatywnie na organizm ludzki.

Wincenty Okoń charakteryzuje uczenie się jako proces, w wyniku którego na podstawie doświadczenia, ćwiczenia i poznania powstają nowe formy zachowania się i działania lub ulegają zmianom formy wcześniej nabyte¹.

Autor *Nowego słownika pedagogicznego* wyszczególnia następujące rodzaje uczenia się:

- uczenie się całościowe – jest to pamięciowe opanowywanie całości danego materiału przez jego wielokrotne powtarzanie, np. uczenie się wiersza na pamięć;
- uczenie się częściami – to pamięciowe opanowywanie kolejnych fragmentów danego materiału, czyli jednej części po drugiej;
- uczenie się mimowolne – jest to rodzaj uczenia się niezamierzonego, które zachodzi wówczas, gdy jednostka nastawiona jest na zabawę, pracę i przy okazji zaobserwowanego czynnika poznaje coś i zapamiętuje. Metoda ta jest często stosowana w reklamie, w nauce języków obcych;
- uczenie się przez naśladowanie – jest to skłonność do naśladowania cudzego postępowania; jednostka stara się zapamiętać poszczególne czynności, sposoby zachowania, a także komunikację werbalną i niewerbalną poprzez obserwację, np. swojego nauczyciela, opiekuna, wychowawcę;
- uczenie się za pomocą prób i błędów – często ma zastosowanie wśród dzieci; metoda ta polega na rozwiązywaniu zadań, które są zupełnie nowe i przez wykonywanie różnych prób znajduje się, czyli „dochodzi się” do rozwiązania².

¹ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998, s. 417.

² Tamże.

Dla psychologów uczenie się to każda stosunkowo trwała zmiana w zachowaniu człowieka w wyniku doświadczenia. Wyjątkiem od tej zasady są zmiany w dojrzewaniu, zmęczeniu, czy chociażby w niepełnosprawności czy w trakcie trwania choroby³.

Psychologowie dokonują podziału uczenia się w znaczeniu szerokim i wąskim. Według Ziemowita Włodarskiego uczenie się w psychologii w znaczeniu szerokim rozumiane jest jako „proces nabywania przez jednostkę względnie trwałych zmian w zachowaniu na podstawie jej indywidualnego doświadczenia”, natomiast uczenie się w znaczeniu wąskim jest ograniczone do świadomego i zamierzonego zdobywania wiadomości i umiejętności. Uczenie się świadome i zamierzone polega na tym, iż jednostka podejmuje decyzję na poszerzenie wiedzy w jakimś zakresie tematycznym i używa do tego celu różnych sprawności, np. czyta książki, ogląda filmy popularnonaukowe, korzysta z programów komputerowych, przegląda strony internetowe itp. Inaczej jest z uczeniem niezamierzonym. Wówczas następuje ono sporadycznie, przypadkowo, bez specjalnego przygotowania, np. na spotkaniu rodzinnym, w trakcie oglądania filmu, słuchania rozgłośni radiowej itp.⁴.

Philip Zimbardo i Richard Gerrig wyszczególniają trzy części w uczeniu się:

- proces oparty na doświadczeniu,
- względnie trwale zmiany zachowania lub trwale zmiany potencjału zachowania,
- względnie trwała zmiana⁵.

Uczenie się jednostki oparte na doświadczeniu obejmuje zbieranie informacji (oceniając, przetwarzając), a także wykonywanie reakcji jako następstwo wszelkich informacji pochodzących z naszej pamięci. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że wyuczony zachowanie nie obejmuje zmian, które zachodzą z powodu fizycznego dojrzewania organizmu lub rozwoju mózgu wraz z wiekiem, związane z jego chorobą albo uszkodzeniem⁶.

Zmiana zachowania oznacza podniesienie poziomu wykonywania czynności, natomiast w przypadku kiedy jednostka interesuje się i zarazem przyswaja sobie pewne postawy i wartości oparte na kulturze, religii, ale nie wykorzystuje tego w swoim życiu, ma już pewien tzw. potencjał do zmiany swojego zachowania w przyszłości i być może go wykorzysta⁷.

Względnie trwała zmiana zachowania lub potencjału zachowania jako wyuczona musi być względnie długotrwała lub permanentna i przejawiać się przy różnych okazjach⁸.

³ C. Tavis, C. Wade, *Psychologia. Podejścia oraz koncepcje*, Warszawa 1999, s. 179.

⁴ Z. Włodarski, *Uczenie się* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykała, Warszawa 1993, s. 860.

⁵ P. Zimbardo, R. Gerrig, *Psychologia i życie*, Warszawa 2012, s. 226.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże.

⁸ Tamże.

W koncepcjach teoretycznych mechanizmów uczenia się autorzy koncentrują się na związkach między bodźcami i reakcjami. W tym obszarze wyszczególniają oni dwie opcje, które mają miejsce w trakcie przyswajania nowych informacji: pierwsza z nich dotyczy tworzenia się nawyków (przeważnie powtarzanie wiadomości), natomiast druga opcja występuje poprzez procesy poznawcze, czyli rozumienie nowych treści, które związane są z przetwarzaniem różnych informacji⁹.

Z. Włodarski stwierdza również, że mechanizmy uczenia się człowieka są bardzo złożone i składają się z przeróżnych procesów. Autor zalicza do tych procesów m.in. uczenie jako następstwo przez bezpośrednie kojarzenie bodźców i reakcji oraz uczenie się poznawcze, z którym związane są procesy pośredniczące¹⁰.

Albert Bandura twierdzi zaś, że uczenie się to przede wszystkim „aktywność przetwarzania informacji, dzięki której informacje o strukturze sposobów zachowania i o zdarzeniach w otoczeniu są przekształcane w symboliczne reprezentacje. Te z kolei służą jako podniety do działania”. Według autora człowiek uczy się także przez obserwację innych ludzi, czyli wykorzystuje w ten sposób zgromadzone przez lata doświadczenia innych osób¹¹.

W centrum uwagi A. Bandury jest także „wielostronny determinizm” jako proces, w ramach którego oddziałują na siebie cechy danej osoby, czynniki środowiska i zachowanie. Według autora chodzi o uczenie poprzez zachowanie innych i o tym decydują cztery procesy: uwaga, pamięć, reprodukcja i motywacja¹². Należy w tym miejscu zauważyć, że każdy model ma inny poziom atrakcyjności w zakresie naśladowania zachowań.

Teorie uczenia się

Warunkowanie klasyczne i instrumentalne

Na podstawie wyników badań różnych naukowców Gerd Mietzel rozróżnia dwie formy uczenia się poprzez skojarzenia: warunkowanie klasyczne i sprawcze. Według autora warunkowanie klasyczne polega na tym, że organizm ludzki uczy się łączyć ze sobą dwa bodźce środowiskowe, np. muzyka w postaci określonego dźwięku może być częścią jakiegoś zdarzenia. Zatem dzwonek szkolny kojarzy się uczniom z rozpoczęciem albo zakończeniem lekcji¹³.

Odkryte przez Iwana Pawłowa zależności uczenia się poprzez warunkowanie klasyczne potwierdziły możliwości organizmu ludzkiego, który pod wpływem określonego bodźca jest podatny na pewną reakcję emocjonalną, np. może to być silny

⁹ Z. Włodarski, *Uczenie się...*, s. 861.

¹⁰ Tamże.

¹¹ G. Mietzel, *Psychologia kształcenia*, Gdańsk 2002, s. 184.

¹² Tamże.

¹³ Tamże, s. 147.

lęk organizmu przed egzaminem, wypowiedaniem się w klasie albo przed samym nauczycielem. Ponadto Pawłow stwierdził, że poprzez warunkowanie klasyczne nie uczymy się żadnej nowej reakcji, powstaje jedynie nowe połączenie: bodziec – reakcja. Owe połączenie może ulegać wzmocnieniu lub osłabieniu, natomiast w trakcie warunkowania sprawczego (instrumentalnego) organizm ludzki uczy się kojarzenia określonych sposobów zachowań z określonymi konsekwencjami, np. wciśnięcie guzika uruchamia np. monitor, komputer, rzutnik, a naciśnięcie na włącznik zapala żarówkę itp.¹⁴.

Według Edwarda Lee Thorndike'a „uczenie często odbywa się za pomocą prób i błędów, czyli poprzez wybór sposobów zachowań i ich powiązania z bodźcami zmysłowymi. Sposoby zachowań są wybierane w zależności od ich konsekwencji i następnie odpowiednio zmieniane. Częstotliwość danych zachowań zwiększa się, kiedy pociągają one za sobą przyjemne skutki, a zmniejsza się w przypadku nieprzyjemnych konsekwencji”. Aktywność danej jednostki jest ważnym środkiem do osiągnięcia określonych konsekwencji. Inny badacz Burrhus Frederic Skinner uzupełnił opracowania Thorndike'a i wprowadził do warunkowania sprawczego tzw. bodziec różnicujący. Według Skinnera bodziec poprzedzający to warunkowanie może w określonych warunkach stać się sygnałem dla człowieka, w wyniku którego wywoła określony efekt w otoczeniu. Jest to działanie sprawcze, kontrolowane zarówno przez swoje konsekwencje, jak i poprzez poprzedzające je każdorazowo bodźce¹⁵.

System Hipokampa jako uczenie się na zasadzie bodziec – bodziec

System Hipokampa polega na tworzeniu powiązań między oznakami a wydarzeniami. Pozwala on łączyć takie wymiary bodźców, jak: kolor, rozmiar, smak, przestrzeń i czas. Polega to na kojarzeniu bądź łączeniu ze sobą różnych bodźców. Pomocne jest przy tworzeniu np. mapy przestrzennej. Ten sposób uczenia pozwala również na szybkie zmiany zachowania się jednostki. W momencie zagrożenia jest wybierana inna droga ucieczki, w przeciwieństwie do tradycyjnego instrumentalnego uczenia, kiedy jednostka czeka do momentu, aż reakcja wygaśnie. System Hipokampa wyjaśnia również to, że człowiek ma zdolność wyboru najlepszej opcji, która wydaje się dla niego najkorzystniejsza. Zatem z jednej strony możliwość przechowywania informacji, zaś z drugiej pomoc w dokonywaniu wyboru¹⁶.

System prążkowania jako uczenie się na zasadzie bodziec – reakcja

System ten uczestniczy w tworzeniu nawyków. W fazie kształtowania się nawyku jednostka ćwiczy i doskonali nowe zachowanie. W przypadku gdy pojawia

¹⁴ Tamże, s. 148–151.

¹⁵ Tamże, s. 156–158.

¹⁶ R.E. Franken, *Psychologia motywacji*, Gdańsk 2005, s. 65.

się ten sam bodziec, jednostka powtarza daną reakcję wiele razy i po jakimś czasie staje się ona automatyczna, co wpływa na zwiększenie wykonywania czynności w tym samym czasie. Według teorii motywacji nawyki są korzystne dla ustroju w zakresie jego lepszego przystosowania się do środowiska. Ponadto nawyki zwiększają prawdopodobieństwa właściwego zareagowania przez jednostkę na dany bodziec¹⁷.

System ciała migdałowatego jako uczenie się na zasadzie bodziec – wzmocnienie

System ten powoduje warunkowanie zarówno reakcji dążenia, jak i unikania, nazywany jest systemem klasycznego warunkowania, gdyż odpowiada systemowi Pawłowa. Charakteryzuje się tym, że reakcji nie trzeba się uczyć, natomiast wykorzystuje jeden bodziec lub wiele powiązanych ze sobą bodźców, które są odbierane jako jeden sygnał. System ten pozwala na nauczenie się reakcji dążenia do czegoś lub unikania czegoś. Jądro migdałowate umożliwia błyskawicznie przyswojenie sobie tych reakcji, które są ważne dla przetrwania jednostki. W decydujących momentach zagrożenia jądro migdałowate podpowiada, co zrobić¹⁸.

Teoria społecznego uczenia się oznacza, że zachowania społeczne wynikają z doświadczeń jednostki dotyczącej kar i nagród. Doświadczenia mogą być bezpośrednie na zasadzie zachęcania kogoś do wykonywania jakiegoś działania, w wyniku tego jednostka uczy się i osiąga mistrzostwo. Uczenie może być również pośrednie i odbywa się na zasadzie naśladownictwa innych osób, np. ludzie obserwują i naśladowują swoich idoli, którzy są szczególnie podziwiani i uwielbiani¹⁹.

Charakterystyka motywacji

P. Zimbardo i współautorzy uważają, że motywacja to wszystkie procesy, które są zaangażowane w inicjowanie, ukierunkowanie i utrzymanie fizycznych i psychicznych aktywności człowieka. Motywacja wymaga pobudzenia i determinuje jedną z możliwych reakcji, którą jednostka uruchamia w danej konkretnej sytuacji. Każda motywacja obejmuje różne procesy umysłowe, które mają wpływ na nasze działania i na dokonanie różnych wyborów, dlatego też można przyjąć stwierdzenie, że motywacja towarzyszy wielu zachowaniom człowieka²⁰.

¹⁷ Tamże, s. 65–66.

¹⁸ Tamże, s. 66.

¹⁹ D.T. Kenrick, S.L. Neuberg, R.B. Cialdini, *Psychologia społeczna*, Gdańsk 2002, s. 36–37.

²⁰ P. Zimbardo, R.L. Johnson, V. McCann, *Psychologia. Kluczowe koncepcje. Motywacja i uczenie się*, Warszawa 2010, s. 60.

Słowo motywacja wywodzi się od łacińskiego słowa „motus”, które oznaczało poruszony, od „movere” – poruszać. Zatem każde działanie jest możliwe, jeżeli jest coś, co je „porusza”. Motywacja oznacza proces regulacji psychicznych nadający energię zachowaniu człowieka i ukierunkowujący je; może mieć charakter świadomy lub nieświadomy²¹.

Janusz Reykowski definiuje motywację jako proces psychicznej regulacji, dzięki któremu formują się dążenia jako tendencja do podejmowania ukierunkowanych czynności na określony cel. Czynności te mogą być powstrzymywane, odraczane lub też modyfikowane, natomiast funkcją dążeń jest sterowanie czynnościami człowieka w taki sposób, aby doprowadzały one do określonego, zgodnego z intencją efektu²².

Tomasz Kocowski wyjaśnia motywację nieco inaczej: jako ogół procesów w systemie nerwowym człowieka, które przejawiają się tendencją lub przeciwtendencją do ukierunkowanej aktywności. Procesy te wywołują i pobudzają tę aktywność, tłumiąc inne tendencje lub sygnalizują satysfakcją lub dysatisfakcją stopień zaspokojenia potrzeb lub realizacji zadań²³.

Według Kazimierza Obuchowskiego motyw jest pewnym sformułowaniem określającym przyczyny działania. Jest to zwerbalizowanie celu umożliwiające danej osobie podjęcie określonej czynności. Jeśli ktoś twierdzi, że działał bez motywu, to albo go ukrywa, albo cierpi na zaburzenia psychiczne. Wobec tego punktem wyjścia każdego działania jest uświadomienie sobie i sformułowanie celu, a następnie określenie odpowiedniego programu działania²⁴.

Norman Cameron nazywa jakikolwiek czynnik, który wydaje się szczególnie znaczący we wzbudzeniu danej potrzeby – sekwencji działań ją zaspokajających, stabilizacji tej sekwencji i określeniu jej przebiegu oraz wyniku, natomiast inny autor, Joy Paul Guilford, pisze, że „motywem jest każdy określony wewnętrzny czynnik lub stan, który prowadzi do rozpoczęcia i podtrzymania aktywności. Nie ma przy tym zgodności co do świadomości tego czynnika lub stanu. Jakkolwiek dla H. Englisha motywem jest „to, co ktoś świadomie określa jako podstawę swego zachowania”, natomiast Howard Warren nieco inaczej kwalifikuje motywy. Stwierdza on, że motywem może być zarówno świadomość, przeżycie, jak i podświadomy stan, jeśli stają się one czynnikiem mającym udział w determinowaniu zachowań czy działań²⁵.

Leszek Koziół w swojej książce podaje definicje motywacji różnych twórców. I tak autor wyjaśnia motywację za Michoniem jako „zespół sił i czynników

²¹ <https://encyklopedia.pwn.pl/encyklopedia/motywacja.html> (dostęp: 15.10.2019).

²² J. Reykowski, *Procesy emocjonalne. Motywacja. Osobowość* [w:] *Psychologia ogólna*, red. T. Tomaszewski, Warszawa 1992, s. 113.

²³ T. Kocowski, *Motywacja* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993, s. 384–389.

²⁴ K. Obuchowski, *Psychologia dążeń ludzkich*, Warszawa 1983, s. 27–29.

²⁵ Tamże, s. 30–31.

pobudzających i podtrzymujących człowieka w zachowaniach zmierzających do osiągnięcia określonych celów. Wspomniane siły to potrzeby, popędy, instynkty, aspiracje, a także stany napięć – zwane mechanizmami organizmu ludzkiego”. Inną definicję motywacji autor cytuje za Stabryłą, stwierdzając, że motywacja to atrybut świadomości człowieka jako cechy, która uzasadnia aktywizację działania bądź jej zaniechanie²⁶.

Na podstawie podanych definicji stwierdza się, że motywacja zależy w dużej mierze od aktywności człowieka, która może być ukierunkowana na zaspokojenie potrzeb lub realizację zadań i zależy ona od rodzajów procesów motywacyjnych, albowiem mogą one pobudzać aktywność zewnętrzną jako wszelkie działania człowieka, a także aktywność wewnętrzną jako czynności psychiczne, w tym procesy umysłowe²⁷.

Motywacja składa się z poszczególnych motywów, które częstokroć mogą być sprzeczne z osiąganymi celami, chociaż każde motywy przyczyniają się do określonych zachowań człowieka zarówno o charakterze wewnętrznym, jak i zewnętrznym, przy czym mogą to być nawet działania odruchowe. Dopiero głębsza analiza zachowań może przybliżyć badacza do odkrycia pojedynczego motywu działania.

Teorie motywacji

Psychologowie wyróżniają kilka głównych teorii, które wpływają na zachowania człowieka, czyli na jego motywy działania. Autorzy wyróżniają między innymi: teorie instynktów, popędów, teorię poznawczą i umiejscowienia kontroli, teorię Frauda, Masłowa i teorię oczekiwań Vrooma.

Teoria instynktów

Zgodnie z teorią instynktów człowiek jest wyposażony naturalnie w określone zachowania, które są tzw. instynktami. Celem ich jest wpływanie na przeżycie (przetrwanie) organizmu i w małym stopniu zależą od procesów uczenia się, jednak doświadczenie może je modyfikować. Procesy biologiczne motywują wzorce zachowań specyficzne dla danego gatunku, np. wędrówki ptaków²⁸.

Teoria popędów

Teoria popędu powstała jako alternatywa dla teorii instynktu w wyjaśnianiu zachowań organizmów (zwierząt). Dotyczy podłoża biologicznego, jak jedzenie,

²⁶ L. Kozioł, *Motywacja w pracy. Determinanty ekonomiczno-organizacyjne*, Warszawa–Kraków 2002, s. 27.

²⁷ T. Kocowski, *Motywacja...*, s. 384.

²⁸ P. Zimbardo, R.L. Johnson, V. McCann, *Psychologia. Kluczowe koncepcje. Motywacja i uczenie się...*, s. 64.

picie czy łączenie się w pary i koncentruje się na stanie energetycznym (napięciu) organizmu, który musi zaspokajać swoje biologiczne potrzeby. Popęd motywuje zwierzę do działania nastawionego na obniżenie poziomu napięcia – jest to proces określany jako redukcja popędu. Zgodnie z teorią popędów organizm dąży do stanu pożądanego, który jest stanem równowagi określanym jako homeostaza (Hull, 1943, 1952)²⁹.

Teoria poznawcza i umiejscowienie kontroli Juliana Rottera dotyczy własnej zdolności kontrolowania zdarzeń zachodzących w naszym życiu i umiejscowienia kontroli. Ludzie przypisują kontrolę nad zdarzeniami i zjawiskami sobie lub czynnikom zewnętrznym. Ci, którzy przypisują kontrolę nad zdarzeniami sobie, lokują ją wewnątrz, natomiast ludzie, którzy upatrują źródła kontroli w siłach zewnętrznych, przejawiają orientację zewnętrzną. Dla przykładu student chce dostać dobrą ocenę z egzaminu, więc przeznaczą na naukę więcej czasu. Ma on wewnętrzne umiejscowienie kontroli, natomiast student z zewnętrznym umiejscowieniem kontroli jest przekonany, że dobra ocena jest skutkiem szczęścia bądź nastroju wykładowcy³⁰.

Teoria psychodynamiczna Freuda

Według Sigmunda Freuda motywacja opiera się na dwóch podstawowych pragnieniach lub na działaniach umysłu: eros, pragnienia seksualne i thanatos, impulsy agresywne i destrukcyjne. Praca pośrednio zaspokaja popęd seksualny, a zachowania agresywne są bezpiecznymi sposobami zaspokojenia naszych destrukcyjnych skłonności³¹.

Humanistyczna teoria Masłowa

Abraham Maslow stwierdził, że ludzie muszą zaspokajać pięć kolejnych grup potrzeb: fizjologicznych, bezpieczeństwa, przynależności, szacunku i samorealizacji. Autor wyjaśnił, że najpierw muszą być zaspokojone potrzeby niższego rzędu, zanim człowiek weźmie pod uwagę inne potrzeby, które zostały uszeregowane według hierarchii potrzeb. Zatem jednostka jest motywowana do zaspokojenia potrzeb fizjologicznych aż do momentu, kiedy nie zostaną one zaspokojone³².

Warto zaznaczyć, że w późniejszym okresie Maslow dodał jeszcze jedną potrzebę – samotranscendencji jako wyjście poza samorealizację, a więc wybór aktywności według wartości nieukierunkowanych, czyli np. uczestniczenie jednostki w wolontariacie, zaangażowanie jej w religię, politykę itp. Maslow objął więc

²⁹ Tamże, s. 64–65.

³⁰ M.S. Knowles, E.F. Holton, R.A. Swanson, *Edukacja dorosłych*, Warszawa 2009, s. 172.

³¹ Tamże, s. 66.

³² R.W. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami*, Warszawa 1997, s. 461–462.

szeroki zakres ludzkich motywacji – od popędów biologicznych poprzez motywację społeczną aż do potrzeby twórczości³³.

Teoria oczekiwań Vrooma

Teoria oczekiwań Victora Vrooma przedstawia pewne zasady odnoszące się do osiągnięcia celów. W pierwszej kolejności jednostka zaczyna od wyznaczenia celu, następnie przechodzi do konkretnych działań. Istotna w teorii oczekiwań jest teza, iż pozytywny efekt jest zwielokrotniony tym bardziej, im większą szansę ma jednostka na osiągnięcie celów³⁴.

Teoria oczekiwań sugeruje, że motywacja zależy od siły naszego pragnienia i oczekiwanego prawdopodobieństwa jego zaspokojenia. Zachowanie jednostki jest określane przez połączenie sił tkwiących w jednostce i otoczeniu. Ludzie dokonują wyboru spośród różnych planów zachowania. Biorą pod uwagę taki zakres, w którym dane zachowanie będzie prowadziło do pożądanego rezultatu. Według teorii oczekiwań motywację wyznaczają głównie intensywność pragnienia oraz oczekiwanie dotyczące możliwości jego zaspokojenia³⁵.

Motywacja do uczenia się

Motywacja jest jednym z najważniejszych czynników, które mają znaczenie w działalności człowieka. Owa działalność jest pewną aktywnością jednostki zmierzającej do wykonania z góry ustalonego zadania czy też wielu zadań. Bożena Tołwińska wskazuje na szczególne znaczenie motywacji w ramach organizacji i zarządzania, albowiem poziom zaangażowania pracowników w realizację określonych wcześniej celów decyduje o jej efektywności. Według autorki podobnie jest z pobudzaniem uczniowskiej motywacji do osiągnięcia celów związanych z uczeniem się³⁶.

Z reguły autorzy wyróżniają dwa motywy do uczenia się i są to odpowiednio motywy wewnętrzne i zewnętrzne.

Motywy wewnętrzne są bardzo pożądane, ponieważ charakteryzują się wykonywaniem danej czynności przez jednostkę dobrowolnie z poczuciem odczuwania przez nią przyjemności, a nawet radości.

Można zauważyć, że jednostka uczy się pewnych rzeczy z ciekawości poznawczej, dąży za wszelką cenę do wyjaśnienia otaczających ją zjawisk bez jakiegokolwiek

³³ P. Zimbardo, R.L. Johnson, V. McCann, *Psychologia. Kluczowe koncepcje. Motywacja i uczenie się...*, s. 68–69.

³⁴ P. Forsyth, *Jak motywować ludzi?*, Gliwice 2004, s. 25.

³⁵ R.W. Griffin, *Podstawy zarządzania organizacjami...*, s. 469.

³⁶ B. Tołwińska, *Motywacja dzieci do uczenia się (problemy dzieci, rola dorosłych)* [w:] *Wielowymiarowość przestrzeni życia współczesnego dziecka*, red. J. Izdebska, J. Szymanowska, Białystok 2009, s. 196.

przymusu ze strony opiekunów czy nauczycieli. Jej aktywność w uczeniu może być często związana z zainteresowaniami i wszechstronnym rozwojem osobistym.

Motywacja wewnętrzna pochodzi więc z wnętrza człowieka, który angażuje się w działanie dla samego działania, także pod nieobecność zewnętrznej nagrody. Mogą to być przeróżne sposoby spędzania czasu wolnego, które są zwykle motywowane wewnętrznie. Ten rodzaj motywacji ma swoje źródła w wewnętrznych właściwościach, na przykład cechach osobowościowych czy szczególnych zainteresowaniach³⁷.

Motywacja wewnętrzna jest więc wartością niezależną, autonomiczną, która przynosi jednostce wiele satysfakcji. Na podstawie przeprowadzonych badań wynika, że uczniowie posiadający wysoki poziom tej motywacji odnoszą w szkole większe sukcesy i mają także większe osiągnięcia. W dodatku posiadają oni niski poziom lęku związanego ze szkołą, nauczycielami i przedmiotami, a także pozytywnie oceniają własne kompetencje. Te efekty wyników badań są niezależne od poziomu nauczania, płci oraz grupy etnicznej³⁸.

Motywy zewnętrzne zachodzą wówczas, gdy wykonywanie zadań jest środkiem do osiągnięcia jakiegoś celu, np. może być nim coś wartościowego. Potrzeby ludzkie są różnorodne i dzięki działaniom duża ich część może zostać zaspokojona. Według B. Tołwińskiej uczniowie są zewnętrznie motywowani do uczenia się poprzez np. nagrody, kary, oceny, pochwały odnoszące się do ich osiągnięć czy z powodu przymusu³⁹.

Motywacja zewnętrzna obejmuje zachowania nakierowane na zewnętrzne skutki, np. oceny szkolne, pochwały, a nie zachowania nastawione na likwidację wewnętrznego napięcia⁴⁰.

Ostatnie rozróżnienie przeciwstawia motywy i popędy człowieka wynikające z motywacji świadomej tym, których źródła tkwią w motywacji nieświadomej, ponieważ zmotywowani ludzie mogą, ale nie muszą być świadomi popędów czy motywów, które leżą u podstaw ich zachowania – podobnie jak pobudzenie emocjonalne może pojawiać się świadomie lub na poziomie nieświadomym. Według Freuda w nieświadomym umyśle kryją się złożone motywy oparte na traumatycznych doświadczeniach i konfliktach o naturze seksualnej⁴¹.

Ludzie z reguły kierują się wieloma motywami jednocześnie, przy czym ich hierarchia ważności jest labilna i nie zawsze w pełni uświadomiona. Odczuwalne realnie potrzeby mieszają się bardziej lub mniej z określonymi marzeniami, emocje pozytywne z negatywnymi, a zaufanie do siebie z niepewnością⁴².

³⁷ P. Zimbardo, R.L. Johnson, V. McCann, *Psychologia. Kluczowe koncepcje. Motywacja i uczenie się...*, s. 62.

³⁸ Tamże, s. 197.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Tamże, s. 62.

⁴¹ Tamże, s. 63.

⁴² Z. Chodkowski, *Adaptacja człowieka do środowiska pracy*, Rzeszów 2019, s. 81.

Zagrożenia i zakłócenia motywacji

Abraham Maslow wskazuje na deprywację i zagrożenie osobowości, które skutecznie zakłócają motywację. Według autora deprywacja charakteryzuje się ciągłym niezaspokojeniem potrzeb biologicznych i psychicznych. Jest ona jednocześnie zagrożeniem dla osobowości, tzn. dla celów życiowych jednostki, jej systemu obronnego, poczucia własnej wartości, samorealizacji. Często mylnie zastępuje się deprywację – frustracją, która przez autorów definiowana jest w kategoriach nieotrzymywania tego, czego się pragnie. Jakkolwiek w przypadku frustracji można dany obiekt zamienić⁴³.

Kolejnym zagrożeniem motywacji jest konflikt. Maslow dostrzega w każdym wyborze jakiś konflikt. Według autora codzienne życie każdego człowieka składa się z niezliczonych wyborów, za pomocą których dąży on do osiągnięcia celu. Autor różni trzy rodzaje konfliktów: niegroźne, groźne i katastroficzne⁴⁴.

Konflikty niegroźne występują wtedy, gdy decyzja zostaje podjęta w zakresie jednego celu, natomiast inaczej jest w momencie, kiedy są dwa ważne cele. Wówczas jest to konflikt groźny, gdyż musimy wybrać jeden cel, a zrezygnować z drugiego. W tym przypadku dokonanie wyboru nie rozwiązuje konfliktu, a nadto może prowadzić do chronicznego niezaspokojenia jakiejś podstawowej potrzeby. W przypadku konfliktu katastrofального każdy wybór jest równie katastrofalny i zagrażający w skutkach⁴⁵.

Kolejnym zagrożeniem dla motywacji są choroby, przeżycia traumatyczne. Osoba po przebytej ciężkiej chorobie często czuje się zagrożona, ponieważ obawia się, że może dojść do nawrotu schorzenia. Podobnie dzieje się z głębokimi i poważnymi przeżyciami traumatycznym, których rezultatem jest powtarzający się stan zagrożenia, np. brak wiary, brak zaufania do swoich zdolności⁴⁶.

Patologie motywacji wewnętrznej i zewnętrznej

Motywacja wewnętrzna odgrywa ważną rolę w życiu człowieka, jednak nie zawsze jest prawidłowo interpretowana przez jednostkę, np. jej zainteresowania nie łączą się bezpośrednio z odczuwaną przyjemnością. Z kolei zakłócenie w motywacji zewnętrznej następuje w przypadku niewłaściwej stymulacji przez nauczycieli, opiekunów, np. karami i nagrodami. Błędne działanie może również zablokować prawidłowy rozwój jednostki i mieć niepożądane skutki w zakresie jej przyszłej samorealizacji.

⁴³ A. Maslow, *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2009, s. 139–141.

⁴⁴ Tamże, s. 141–143.

⁴⁵ Tamże, s. 143.

⁴⁶ Tamże, s. 145.

Podsumowanie

Na podstawie przedstawionej treści można stwierdzić, że uczenie się jest procesem składającym się z wielu czynników, które są połączone ze sobą w mniejszym lub większym stopniu. Czynnikiem tym towarzyszy motywacja wewnętrzna i zewnętrzna oraz system kontroli, czyli monitorowania procesu uczenia się. Zatem motywacja wpływająca na uczenie się jednostki stanowi pewien układ składający się z hierarchicznie przyporządkowanych do siebie obszarów, w których jednostka po kolei realizuje swoje plany i dąży do osiągnięcia wcześniej ustalonych celów.

Aktywność człowieka, czyli jego zaangażowanie, właściwe nastawienie emocjonalne, stymulacja w uczeniu się, a także systematyczność, czyli powtarzalność zdarzeń, to tylko niektóre czynniki sprzyjające edukacji. Wieloczynnikowość tego procesu wpływa na różne jego efekty, które mają przełożenie w prawidłowym wykonywaniu każdego zadania, zarówno łatwego, jak i trudnego.

Maslow stwierdza, że motywy zawsze towarzyszą uczeniu, wywierają one pozytywne lub negatywne wpływy na jakość uczenia i otrzymywane oceny. Motywacja jest siłą napędową dla człowieka w zakresie osiągania sukcesów w edukacji, a także w innych obszarach życia. Wiele sytuacji człowiek odczuwa jako zagrażające, np. deprivacja, udaremnienie czy zakłócenia w zaspokojeniu potrzeb podstawowych (np. upokorzenie, odrzucenie, utrata prestiżu, utrata sił). Ponadto niewykorzystywanie bądź niewłaściwe wykorzystywanie swych zdolności bezpośrednio zagraża samorealizacji, metapotrzebom lub wartościom bycia⁴⁷.

Bibliografia

- Chodkowski Z., *Adaptacja człowieka do środowiska pracy*, Rzeszów 2019.
- Forsyth P., *Jak motywować ludzi?*, Gliwice 2004.
- Franken R.E., *Psychologia motywacji*, Gdańsk 2005.
- Griffin R.W., *Podstawy zarządzania organizacjami*, Warszawa 1997.
- <https://encyklopedia.pwn.pl/encyklopedia/motywacja.html> (dostęp: 15.10.2019).
- Kenrick D.T., Neberg S.L., Cialdini R.B., *Psychologia społeczna*, Gdańsk 2002.
- Kocowski T., *Motywacja* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W. Pomykało, Warszawa 1993, s. 384–389.
- Knowles M.S., Holton E.F., Swanson R.A., *Edukacja dorosłych*, Warszawa 2009.
- Kozioł L., *Motywacja w pracy. Determinanty ekonomiczno-organizacyjne*, Warszawa–Kraków 2002.
- Maslow A., *Motywacja i osobowość*, Warszawa 2009.
- Mietzel G., *Psychologia kształcenia*, Gdańsk 2002.
- Obuchowski K., *Psychologia dążeń ludzkich*, Warszawa 1983.
- Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998.
- Reykowski J., *Procesy emocjonalne. Motywacja. Osobowość* [w:] *Psychologia ogólna*, red. T. Tomaszewski, Warszawa 1992.

⁴⁷ A. Maslow, *Motywacja i osobowość...*, s. 146–147.

- Tavris C., Wade C., *Psychologia. Podejścia oraz koncepcje*, Warszawa 1999.
- Tołwińska B., *Motywacja dzieci do uczenia się (problemy dzieci, rola dorosłych)* [w:] *Wielowymiarowość przestrzeni życia współczesnego dziecka*, red. J. Izdebska, J. Szymanowska, Białystok 2009, s. 195–203.
- Włodarski Z., *Uczenie się* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna*, red. W Pomykało, Warszawa 1993, s. 860–864.
- Zimbardo P., Johnson R.L., McCann V., *Psychologia. Kluczowe koncepcje. Motywacja i uczenie się*, Warszawa 2010.
- Zimbardo P., Gerrig R., *Psychologia i życie*, Warszawa 2012.